

K OTÁZKE NÁZORNOSTI VO VYUČOVANÍ MARXISTICKO-LENINSKEJ FILOZOFIE

EMIL DUDA, Ústav marxizmu-leninizmu SVŠT, Bratislava

Marxisticko-leninská filozofia ako rozvetvený dynamický teoretický systém zahŕňa všetky základné otázky existencie prírody, spoločnosti a ľudského myslenia v ich neustálom vývoji. Poznatky o týchto oblastiach sú obsiahnuté vo všeobecnej podobe určitého kategoriálneho aparátu. Vystihnutie takého širokého spektra otázok vyvoláva nevyhnutnosť spojenia filozofie s konkrétnymi špeciálnoviednymi disciplínami, ktoré sa zúčastňujú na tvorbe vedeckého obrazu sveta. Sám pojem „obraz sveta“ je nesmierne zložitý a podľa nášho názoru nie je možné ho nijakým spôsobom znázorniť bez určitých problémov a nedostatkov.

Akékoľvek znázornenie vyplýva vždy z konkrétneho pochopenia problému. Tým chceme povedať, že aj najobjektívnejší vedecký fakt je vždy interpretovaný konkrétnym subjektom, je teda zároveň subjektívnym. Znázornenie faktu musí bezprostredne z neho vychádzať, t. j. musí zodpovedať požadovanému účelu. Čiže znázornenie má vždy utilitárny charakter a vyjadruje podstatu problému. Problémom sa stáva však to, že znázornenie je možné v podstate dvojaké: kvantitatívne a kvalitatívne. Pri kvantitatívnom znázorňovaní sa vystihujú zmyslovo-vnímateľné, kvantitatívne charakteristiky predmetov, vecí a stránok objektívnej skutočnosti, ako sú výška, šírka, dĺžka, rýchlosť a pod. Pri kvalitatívnom znázornení vyjadrujeme určité vlastnosti predmetov a vzťahov objektívneho sveta ako napr. estetické stvárnenie. Jedno aj druhé je vždy len jednostranné a nevystihuje celok.

Tento nedostatok znázornenia neznamená, že ho máme zavrhnúť pri vysvetľovaní jednotlivých tém, otázok a problémov marxisticko-leninskej filozofie. Vysvetľovanie pomocou názorných metód pomáha poslucháčom plastickejšie pochopiť zložitú problematiku preberanej látky. Umožňuje im sprístupniť látku, ktorá je im vzdialená a ktorú by bez určitého zjednodušenia len ťažko zvládli. Tieto a ďalšie prednosti názorného vysvetľovania sú všeobecne známe a bežne sa využívajú v pedagogickej praxi. Problém je v niečom inom. V ČSSR — ako je známe — sa používa prevažne jeden druh názorných pomôcok — obrazce, hoci názorné vysvetľovanie má rozmanité formy. Môžu to byť filmy, rozmanité základné myšlienky klasikov marxizmu-leninizmu, ktoré dostane k danej téme k rozboru diela každý poslucháč knižne. Názorným môže byť aj taký spôsob, keď pozveme na seminár k výkladu konkrétneho problému špeciálneho vedca, priameho účastníka deja a pod.

Ak hodnotíme existujúce učebné pomôcky, ale i nové, ktoré navrhujú niektorí autori v podobe obrazcov (grafov, schém), musíme vysloviť určitú nespokojnosť. Predovšetkým sú príliš komplikované. Vyžadujú vysvetlivky či ďalšie vysvetlenie, čo má za následok nielen prerušenie sledu výkladu, ale aj určitú stratu času. Niektoré obrazce sú zasa značne schematické a čo je najhoršie, všetky zaostávajú za súčasnou vizuálnou grafikou alebo vizuálnou kultúrou. O vizuálnej kultúre sa dnes píše v najnovšej sovietskej psychologickej a pe-

dagogickej literatúre. Upozorňuje sa v nej na to, že je potrebné, aby prostredníctvom vizuálnych schém sme mali možnosť „vidieť“ súvislosti tam, kde sme ich doteraz nevideli a nevidieť ostré hranice tam, kde v skutočnosti ide o prechod alebo prienik. Treba preto posúdiť, či sa pri doterajšej praxi tvorby vizuálnych schém nemodelujú pseudoprotblémy. Akákoľvek schéma má význam len vtedy, ak umožňuje znázorniť súvislosť rôznych sfér alebo procesov skutočnosti, ktoré by sme inak mali sklon vidieť v nejakých do nekonečnosti sa prehlbujúcich paralelných radoch.

Použitie názorného výkladu by malo byť bytostným prejavom osobnosti učiteľa, jeho spôsobu výkladu. Veď hlavnú úlohu v pedagogickom procese má učiteľ. Všetko ostatné je len pomocným a doplnujúcim materiálom a prostriedkom na skvalitnenie výučby. Preto ani jedna názorná pomôcka nemôže byť univerzálna. Vypracovanie jednotného súboru názorných pomôcok k výkladu dialektického a historického materializmu by vyžadovalo zjednotenie foriem výučby, rovnaký časový fond a technické prostriedky. Ako je známe, tieto podmienky sú na rôznych typoch vysokých škôl rozdielne. Napríklad na vysokých školách technických, kde je rozsah 1 + 2 hod. a rozsah preberanej látky je totožný s programom 2 + 2, nie je možné postupovať podľa navrhovaných univerzálnych pomôcok. Za takýchto podmienok hrozí nebezpečenstvo, že sa veľmi potlačí osobnosť učiteľa.

Napokon pri výklade každej filozofickej témy ani nie je účelné použiť názornú pomôcku. Ako napríklad vypracujeme pomôcku pri vysvetľovaní kategórie hmoty?

Na základe doterajších skúseností z oblasti vyučovania marxisticko-leninskej filozofie sa ukazuje, že je oveľa účelnejší, pôsobivejší kvalifikovaný výklad učiteľa, jeho emotívna zaangažovanosť, precítenie. Veď marxisticko-leninská filozofia ako vedecký systém nezovšeobecňuje len výsledky špeciálnych vied, ale aj historickú skúsenosť ľudstva a aktivity, ktoré nemajú vedecké zameranie.

V špeciálnych vedách, najmä v prírodných a technických, majú metódy znázorňovania iný účel. Napr. metóda formalizácie a modelovania zabezpečuje stručnosť, jasnosť a presnosť vyjadrenia určitých myšlienok. Oba postupy používajú nielen prvky názornosti, ale aj vedeckej abstrakcie v jej konkrétosti, spôsoby porovnávania, hypotézy a iné. Treba však poznamenať, že pri týchto metódach úsudky o predmetnej skutočnosti sa nahrádzujú operovaním so znakmi, kedy vnímanie bádateľa nie je sústredené na obsah odpovedajúcich teoretických tvrdení, ale na symboly, znaky, umelé jazyky. Okrem toho každé takéto vyjadrenie predpokladá viac-menej dokonalé pochopenie predmetu, jeho algoritmizáciu a na ich základe formalizáciu.

Spoločenské vedy majú svoje imanentné formy znázorňovania. Sú upriamené predovšetkým na taký výklad, v ktorom sa zvyrazňujú historické, ekonomické, sociálne, kultúrne, ideové súvislosti — nepostrádateľné pre pochopenie a aktualizáciu objasňovaného problému, preto nemožno mechanicky extrapolovať postupy prírodných a technických vied do oblasti spoločenských vied. A filozofia to má ešte ťažšie, pretože je najuniverzálnejším teoretickým systémom, vystihujúcim najvšeobecnejšie zákonitosti pohybu a vývoja prírody, spoločnosti a myslenia.

Prírodné, to neznamená, že sme proti používaniu názornosti vo vyučovaní filozofie. Chceme iba upozorniť na určité ťažkosti a momenty, ktoré si treba uvedomiť prv, než pristúpime k voľbe spôsobov názorného vyučovania.

V zásade je možné vypracovať k jednotlivým témam rad názorných pomôcok, ktoré môže učiteľ použiť podľa toho, z akého hľadiska ku skúmanej problematike pristupuje. Problémom totiž zostáva, že pri súčasnom rozsahu prednášok nie je možné vystihnúť celú šírku skúmanej problematiky a tým sa ťažisko výučby presúva na semináre. Znovu však nie je dostatok priestoru, akonáhle poslucháči prejavia určitú aktivitu. To vyplýva z toho, že stupeň všeobecnosti vedeckého a filozofického obrazu sveta je rozdielny. Preto vznikajú vo výučbe mnohé problémy, ktoré učiteľ musí riešiť aktívne priamo v procese výučby.

Principiálny prístup k názornosti musí vychádzať z rešpektovania hierarchie rôznych typov názornosti. Operačná názornosť je kľúčom k vizuálnej a verbálnej názornosti. Pri operačnej názornosti sa štruktúrne charakteristiky skutočnosti odhaľujú v procese osvojovania si danej objektívnej kvality, dospievame k intelektuálnym poznávacím štruktúram vo vzťahu k realite. Inými slovami, v procese výučby musí byť osvojený predovšetkým všeobecný program činnosti s ľubovoľnými objektami, v ktorých môže byť odhalená prítomnosť danej schémy. Študent si predovšetkým musí názorne predstaviť, čo môže (a musí) s danou kategóriou urobiť, aké operácie si vyžaduje, pre riešenie akého druhu stupňa všeobecnosti úloh je mu potrebná. Kategoriálny aparát filozofie nie je jednoducho štruktúrny invariant, ale odraz takých štruktúr skutočnosti, ktoré sa činnostne vyčleňujú pri riešení poznávacích úloh. V takomto prípade môže vzniknúť potreba poznávať a len vtedy sa stáva účinným stimulom k tvorivému prístupu ku skutočnosti. Pri operačnej názornosti je činnostný aspekt modifikovaný typom kultúrnych systémov. Operačná názornosť vo výučbe marxisticko-leninskej filozofie umožňuje odstrániť narábanie s pseudoprobémami, pri ktorých sa zabudlo na činnostno-kultúrny pôvod pojmov a kategórií. Operačná názornosť pri osvojovaní si kategoriálneho aparátu je teda východiskom k vizuálnej a verbálnej názornosti.